

УДК 343.911:343.971(477)

Р.Ю. КАРЛАШ, Луганський державний університет внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка

СУЧАСНІ НАПРЯМИ ПРОФІЛАКТИКИ ПРОФЕСІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Ключові слова: злочинець, професійний злочинець, профілактика злочинів

Боротьба з професійною злочинністю є одним із головних завдань забезпечення нормальної життєдіяльності нашої країни, оскільки неможливо будувати демократичну правову державу там, де є систематичне порушення прав її громадян.

Боротьбу з професійною злочинністю можна здійснювати за різними напрямками, але найефективнішим та найгуманнішим є її профілактика, тобто попередження скоєння таких злочинів. Це дозволить захистити громадян від протиправних посягань, підвищити авторитет правоохоронних органів та держави в цілому.

Дослідженню та вивченню професійної злочинності присвячено чимало наукових робіт, серед яких роботи Ю.М. Антоняна, Н.П. Бруханського, Д.Н. Воронова, К.Б. Германа, Я.І. Гілінського, О.І. Гурова, І.О. Зубова, І.М. Карпеця, О.Ф. Кістяковського, О.Ф. Коні, В.Н. Кудрявцева, Б.М. Левіна, В.В. Лунєєва, О.О. Піонтковського, С.В. Познишева, О.О. Тайбакова, М.П. Чубинського, Д.О. Шестакова та інших. Ці роботи, мають велике значення для розвитку теорії протидії професійній злочинності, оскільки певні наукові ідеї та пропозиції вже знайшли відображення в законодавстві та застосовуються в практичній діяльності правоохоронних органів.

Разом із тим, аналіз стану наукових досліджень дозволив усвідомити необхідність їх удосконалення. Так, потребує уточнення саме поняття профілактики професійної злочинності. Є потреба й у теоретичному розробленні питань про саму методику профілак-

тики професійної злочинної поведінки.

З огляду на зазначене, метою статті є дослідження поняття та суті профілактики професійної злочинності в Україні, визначення її основних напрямків. Її новизна полягає в авторському визначенні суті профілактики професійної злочинності, розширенні шляхів та напрямів її реалізації в сучасних умовах діяльності правоохоронних органів.

Слід підкреслити, що проблема попередження та профілактики професійної злочинності наукою кримінології досліджена ще недостатньо повно, а саме:

1) відсутня струнка теоретична концепція і програма боротьби з цим видом злочинності;

2) немає поглиблених кримінологічних досліджень в області боротьби з професійною злочинністю;

3) немає науково обґрунтованого відповідного кримінологічного прогнозу і заснованих на ньому конкретних рекомендацій правоохоронним органам;

4) недостатньо вивчений передовий зарубіжний досвід у цій області;

5) відсутні реальні результати правового вирішення проблеми профілактики професійної злочинності, без якого неможливе формування кримінальної і кримінально-виконавчої політики по відношенню до даного соціального явища.

Загальновідомо, що профілактика злочинності – це багатогранна діяльність, що складається з різних компонентів, система, яка є сукупністю найбільш істотних конкретних вимог. Їх дотримання в різному поєднанні може забезпечити комплексний підхід до вирішення проблем профілактики злочинів та інших правопорушень. При цьому дотримуватись поєднання загальносоціального і спеціального попередження; поєднання заходів спільної та індивідуальної профілактики; обіймання всіх основних сфер життєдіяльності та інститутів соціалізації громадянина. Необхідне використання взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих заходів економічного, ідеологічного, культурного, правового, організаційно-управлінського характеру. Слід

поєднувати заходи безпосередньої профілактики і заходи щодо припинення злочинів, які готуються. Мають бути взаємодія і координація діяльності всіх суб'єктів профілактики; обхват всієї сукупності об'єктів, які вимагають профілактичного впливу. Необхідний вплив на сукупність причин і умов, які сприяють злочинній та іншій антигромадській поведінці [1].

Беручи до уваги вищевикладене, необхідно підкреслити, що профілактика та попередження професійної злочинності, це специфічна діяльність державних і суспільних органів, окремих громадян. Вона має свої особливості, які проявляються у кримінологічний характеристиці даних злочинів, в характеристиці професійних злочинців і в детермінантах, які впливають на здійснення цих протиправних діянь.

Найбільш простим і широко поширеним поясненням профілактики злочинів служить уявлення про те, що люди не скоюють злочинів, по-перше, тому, що це їм не вигідно, оскільки вони передбачають і зважують для себе несприятливі наслідки своїх дій. По-друге, злочини не вчиняються ними тому, що здійснюється діяльність правоохоронних органів з попередження злочинів. Це утримує багато кого від здійснення кримінально-караних діянь [2].

Говорячи про злочини, які вчиняються професійними злочинцями, можна вважати наведене вище пояснення профілактики лише початковим для подальшого аналізу. Слід констатувати, що у сфері професійної злочинності люди утримуються від скоювання злочинів зовсім не тому, що бояться покарання. Одні, молоді й недосвідчені, смутно уявляють собі все те, що пов'язане з відбуттям покарання. Рецидивісти ж скоюють злочини вдруге, втретє і більше разів, тобто, навіть після відбуття покарання. Перед професійними злочинцями має бути поставлений бар'єр, такий що буде перешкоджати їх злочинній поведінці. Її не можна допускати у що би то не було. Професійному злочинцеві слід жорстко протистояти, застосову-

ючи суворі заходи, засоби та методи.

Слід зазначити, що профілактика, це не покарання, а гуманна система заходів, суть яких міститься у тому, щоб утримати людину від скоєння злочину і, отже, від заслуженого покарання. Подібна гуманність не має нічого спільного з поблажливістю до злочинців. Держава зобов'язана бути гуманною, перш за все, до тих, проти кого вчинюються злочини. Утримуючи одну людину від злочину, ми в той же час захищаємо іншу від посягання.

Профілактика злочинів, які вчинюються професійними злочинцями, має деякі особливості. По-перше, заходи попередження застосовуються відносно осіб, які раніше вже скоювали злочини, тобто зі стійкими анти-соціальними поглядами і позиціями, а дуже часто – й раніше судимих осіб. По-друге, покарання, якщо воно було призначене і виконане за раніше здійснені злочини, очевидно не досягло своєї мети.

Отже, по відношенню до профілактики професійної злочинності зміст наведеного вище поняття профілактики злочинності слід уточнити. Необхідно конкретизувати його вказівкою на спрямованість комплексу заходів не лише усунення причин і умов злочинності, але й на досягнення мети покарання. Особливо слід закріпити після звільнення досягнуті результати виправно-трудового впливу для того, щоб не допустити повернення професійного злочинця на злочинний шлях.

Вирішення питання про зміст і характер діяльності з профілактики професійної злочинності можливо лише у зв'язку зі вченням про причини злочинності і на його основі. Виходячи з того положення, що профілактика злочинів досягається, перш за все, шляхом впливу на обставини, які їх викликають, то весь комплекс заходів, що визначають зміст діяльності з попередження і профілактики професійної злочинності, можна розділити на наступні групи:

1) усунення обставин, які пов'язані з обстановкою вчинення злочинів професійними злочинцями; пом'якшення соціальних суперечностей, які породжують злочинність;

2) позитивний вплив на антисоціальні установки професійних злочинців;

3) ліквідація несприятливих умов морального формування їх особистості.

Слід пам'ятати, що профілактика професійної злочинності як діяльність є різноманітною. Вона складається з багатьох взаємозв'язаних компонентів, що створюють цілісну систему, до якої входять:

- суб'єкти, що здійснюють профілактику злочинів, які вчинюються професійними злочинцями;

- об'єкт, на який спрямований профілактичний вплив;

- зміст і забезпечення профілактичної діяльності.

У загальному вигляді об'єктом профілактики злочинів є сукупність різноманітних явищ і різноманітних процесів, які їх складають. Вони обумовлюють як існування злочинності, так і скоювання злочинів.

Об'єктом, на який спрямована діяльність з профілактики злочинів, що вчинюються професійними злочинцями, слід вважати негативні процеси і явища, а також окремих осіб, які вчинили або здатні скоїти такі злочини. Вони обумовлюють існування цього виду злочинів.

Метою профілактичної діяльності є усунення або нейтралізація причин і умов зазначених злочинів.

Загальновідомо, що в кримінології існують різні класифікації заходів соціальної профілактики злочинів: за рівнем, цілями і завданнями їх вживання, за масштабом їх реалізації, за моментом початку реалізації, за ступенем радикальності та інтенсивності впливу, за правовою характеристикою, за змістом, за суб'єктами та об'єктом впливу та ін. [3]. Для розкриття основних ознак таких заходів і для з'ясування системи заходів боротьби з професійною злочинністю найбільш прийнятною є поширена класифікація заходів соціальної профілактики на загальні (загально соціальні) і спеціальні (спеціально-кримінологічні) заходи. Така класифікація визначає не лише основні рівні профілактики

професійної злочинності, але також спрямованість кожного виду заходів і їх вміст. Проте, за рамками даної класифікації залишається група заходів, які умовно можна назвати заходами організаційного і правового характеру. Вони включають організацію та устрій органів кримінальної юстиції; нормами кримінального закону мають бути сама людина, її особистість, життя, честь і гідність, відносини власності. Лише потім слід ставити інші державні інтереси. Подібні основоположні ідеї, принципи профілактичної роботи, основні концепції превентивної діяльності містяться, як правило, у спільних положеннях різних програм по боротьбі зі злочинністю.

У державній програмі боротьби зі злочинністю слід приділити важливе місце професійній злочинності. Хоча категорія професійних злочинців і не найчисленніша, але ця група скоює найбільшу кількість злочинів і заподіює величезну шкоду людям і державі.

На цьому ж етапі повинні пропонуватися вирішення загально соціальних завдань. На державному рівні має бути визнана пріоритетна роль соціальних детермінантів у причинному комплексі. Оскільки професійна злочинність – явище соціальне і виникає завдяки цілому комплексу причин, перш за все, господарсько-економічного і соціального характеру, то й її подолання повинне базуватися на вирішенні глобальних господарсько-економічних проблем.

Відомо, що в умовах соціально-економічної кризи відбувається згортання соціальної сфери, тобто охорони здоров'я, освіти, соціального обслуговування та ін. У зв'язку з цим рівень загальної профілактики злочинів, який насамперед залежить від потужності соціальної бази держави, дуже низький.

В економічному плані необхідно прийняти заходи по збереженню наявних робочих місць і створенню нових. Поряд зі збільшенням кількості робочих місць слід вжити заходи з підвищення заробітної плати і своєчасній її виплаті.

Важливим соціальним фактором, який має суттєве виховне значення, є дозвілля. Ство-

рення оптимальних умов для організації і проведення вільного часу, на думку багатьох учених, є суттєвим фактором, який здатний послабити криміногенність. Особливо це стосується молодіжного середовища. Відсутність же умов для проведення вільного часу і здорового дозвілля змушує молоде покоління для задоволення своїх інтересів, порушувати встановлену заборону, оскільки правомірними способами задовольняти їх украй важко.

Профілактику професійної злочинності не можна зводити лише до діяльності правоохоронних органів і деяких інших ланок державної і соціальної системи, що має на меті недопущення скоювання злочинів. При такому підході проблема профілактики професійної злочинності істотно звужується як за змістом, так і за формою. Будь-які державні та інші організації мають бути визнані суб'єктами профілактичної роботи в тому обсязі, в якому їх діяльність спрямована на подолання причин професійної злочинності і умов, які їй сприяють [4].

Слід підкреслити, що важливе місце в боротьбі з професійною злочинністю займають і організаційні заходи. Вони хоча прямо не направлені на боротьбу зі злочинністю, але виконують важливу роль забезпечення найбільш раціонального застосування спеціальних заходів соціальної профілактики. Ці заходи встановлюють цілі і завдання, визначають устрій органів кримінальної юстиції, їх структуру, взаємодію, впливаючи таким чином на ефективність їх діяльності. Це пов'язано з питаннями компетентного вирішення завдань профілактики злочинів, у тому числі і професійних. Правоохоронні органи, здійснюючи профілактику професійної злочинності, діють в межах своєї компетенції. Особливо це стосується органів внутрішніх справ. Вони концентрують свої зусилля на виявленні, нейтралізації, усуненні причин і умов злочинних посягань, а головним чином – на виявленні осіб, що замишляють вказані діяння, готують їх, на запобіганні і припиненні злочину. Останнє певною мірою є сферою оперативно-розшукової профілактики. За-

значені положення слід розглядати в єдиній системі попередження злочинності. Основою цієї системи є організація, оскільки вона відіграє найважливішу роль в діяльності з профілактики професійної злочинності [5].

Система профілактики професійної злочинності (як і інших видів злочинності) має бути відповідним чином забезпечена. Вона повинна відповідати певним умовам: правове регулювання, матеріально-технічне і кадрове забезпечення, інформаційне забезпечення, наукове забезпечення, забезпечення взаємодії всіх суб'єктів профілактичної діяльності тощо.

Слід зауважити, що профілактика професійної злочинності лише тоді ефективна та дає необхідний результат, коли вона закріплена законодавчо, і відповідна діяльність базується на міцній організаційній і науковій основі.

Вчені вважають, що важливим елементом попередження злочинів є планування попереджувальної діяльності. Воно застосовується на всіх рівнях організації роботи органів внутрішніх справ. «Головним завданням кримінологічного планування є координація зусиль відповідних державних органів, а також громадських організацій для досягнення цілей боротьби зі злочинністю щодо того або іншого конкретного періоду. Завдяки плануванню забезпечується раціональна послідовність у вирішенні практичних завдань боротьби зі злочинністю, гармонійний розвиток всіх органів і служб, які ведуть цю боротьбу» [6].

Необхідно констатувати, що в планах вбачається тісний взаємозв'язок всіх елементів організаційної основи з профілактики злочинів. В них присутній і збір інформації, і розстановка сил і засобів, і забезпечення взаємодії та контролю. Тут мають бути відображені особливості, які пов'язані зі специфікою професійної злочинності, мотивацією діянь та особливостями професійних злочинців.

Загальновідомо, що суттєве значення в діяльності органів внутрішніх справ з профілактики професійної злочинності має і прогнозу-

вання. Досліджуючи професійну злочинність, слід звернути особливу увагу на прогнозування тенденцій здійснення таких злочинів та індивідуальної злочинної поведінки.

Слід погодитися з думкою Г.А. Аванесова, що базою для вирішення таких завдань є певні закономірності злочинності як соціального явища; статистичні групування і типологізація особистості; визначення ступеня криміногенності тієї чи іншої категорії осіб [7]. Глибоке і всебічне вивчення особистості професійного злочинця, механізму його злочинної поведінки, а також аналіз деяких інших факторів, дозволяє передбачати можливу поведінку таких осіб в майбутньому.

Виконання органами внутрішніх справ завдань з профілактики професійної злочинності залежить від чіткого визначення функцій, прав і обов'язків кожного підрозділу і служби, а також від погодженості їх дій. Ми вважаємо, що необхідна координація і взаємодія в роботі органів внутрішніх справ з профілактики даного виду злочинності і контроль за її здійсненням.

Слід враховувати, що під координацією мається на увазі погодженість дій підрозділів і служб органів внутрішніх справ у боротьбі з правопорушеннями (мається на увазі внутрішня координація.) Необхідна також і зовнішня координація. В цьому випадку органи внутрішніх справ узгоджують свої дії з іншими державними органами і громадськими організаціями, які ведуть профілактичну діяльність.

Для успішної організації профілактики професійної злочинності велике значення має правильно налагоджена взаємодія, а найголовніше – чіткіше правове регулювання всіх видів і форм такої профілактики [8].

Взаємодія в системі заходів боротьби з професійною злочинністю має бути, перш за все, спрямована на таке попередження, яке тісно пов'язане з запобіганням і припиненням цих злочинів, їх розкриттям і забезпеченням невідворотності покарання. Це є комплексним завданням попередження вказаних діянь. Воно пов'язано з внутрішньою взаємодією і здійснюється в рамках одного

відомства. Безумовно, важливе значення має й зовнішня взаємодія, коли в єдину правоохоронну систему входять прокуратура і суди, органи юстиції, органи внутрішніх справ і так далі. Але навіть у рамках одного відомства важко вести роботу з профілактики професійної злочинності без об'єднання зусиль всіх зацікавлених служб і підрозділів. Аналіз практичної роботи свідчить про потребу узгодженості при збереженні самостійності цих служб і підрозділів, потрібний обмін інформацією. Необхідно підкреслити важливість координації діяльності всіх взаємодіючих служб і підрозділів органів внутрішніх справ.

Взаємодія підрозділів і служб органів внутрішніх справ з профілактики професійної злочинності здійснюється у самих різних формах і видах: планування, обмін інформацією, створення груп співробітників органів внутрішніх справ з різних служб для вирішення конкретного завдання та ін.

Зрозуміло, що відповідне керівництво діяльністю з профілактики даних злочинів і відповідальність виконавців також повинні включатися в систему організації роботи. Ця область діяльності повинна регулюватися нормами права.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що професійна злочинність спричиняє найбільшу шкоду охоронюваним законом суспільним відносинам. Її профілактика є одним з найголовніших завдань держави. Лише злагоджена діяльність усіх правоохоронних органів, інших державних органів та громадських організацій є запорукою захисту прав громадян від злочинних посягань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабаев М. М. О комплексном подходе к предупреждению преступности / М. М. Бабаев // Криминология и уголовная политика. – М. : ИГиП АН СССР, 1985. – С. 137–145.
2. Яковлев А. М. Теория криминологии и социальная практика / А. М. Яковлев. – М. : Наука, 1985. – 247 с.

3. Антонян Ю. М. Криминология. Избранные лекции / Антонян Ю. М. – М. : Логос, 2004. – 178 с.

4. Теоретические основы предупреждения преступности / В. В. Клочков, А. С. Шляпочников, В. Н. Кудрявцев и др. ; отв. ред. В. К. Звирбуль и др.; Всесоюзн. ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности. – М. : Юрид. лит., – 1977. – 435 с.

5. Зуйков Г. Г. Предмет, задачи и система курса «Основы научной организации управления труда в ОВД» / Г. Г. Зуйков. – М. :

Щит-М, 1971. – 127 с.

6. Аванесов Г. А. Криминология. Прогностика. Управление / Г. А. Аванесов. – Горький : Изд-во ГВШ МВД СССР, 1975. – 385 с.

7. Солопанов Ю. В. Криминологическое прогнозирование и планирование борьбы с преступностью / Ю. В. Солопанов. – М. : Изд-во МВШМ МВД СССР, 1989. – 293 с.

8. Алексеев А. И. Правовые основы профилактики преступлений ОВД / А. И. Алексеев. – М. : Изд-во МВШМ МВД СССР, 1980. – 186 с.

Карлаш Р. Ю. Сучасні напрями профілактики професійної злочинності в Україні / Р. Ю. Карлаш // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 442–447 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11krjzvu.pdf>

Розглядаються актуальні питання профілактики професійної злочинності в сучасних умовах розвитку України. Висвітлюються методики загальної профілактики професійної злочинності.

Карлаш Р.Ю. Современные направления профилактики профессиональной преступности в Украине

Рассматриваются актуальные вопросы профилактики профессиональной преступности в современных условиях развития Украины. Исследуются методики общей профилактики профессиональной преступности.

Karlash R. JU. Modern Directions of Preventive Maintenance of Professional Criminality in Ukraine

The actual problems of professional criminality prevention in modern Ukraine are deals. Also it researches methods of common professional criminality prevention.